

prof. Uł dr hab. Bogdan Włodarczyk
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Macieja Kałaski
pt. *Przestrzeń turystyczna w strukturze miasta na wybranych przykładach miast Maghrebu*

Praca doktorska mgr Macieja Kałaski jest obszerną, liczącą 318 stron, monografią podejmującą tematykę kształtowania się przestrzeni turystycznej w wybranych miastach Maghrebu właściwego. Niewielkie wątpliwości wzbudza tytuł opracowania, które obejmuje, jak określa autor jedynie miasta tzw. Maghrebu właściwego, pomijając pozostałe obszary wielkiego Maghrebu. Być może w przyszłej publikacji należałoby ten aspekt doprecyzować.

Opracowanie składa się 12 rozdziałów, w większości podzielonych na podrozdziały pierwszego i drugiego rzędu, które uszczegółwiają ich tematykę. Osobną, nienumerowaną część opracowania stanowią spisy oraz obszerne załączniki. Do zasadniczej części pracy dołączone zostały: bibliografia obejmująca ponad 500 publikacji (w tym ponad $\frac{3}{4}$ w językach obcych), spis adresów 13 stron internetowych wykorzystanych jako materiały źródłowe, spisy 239 tabel, 4 fotografii i 86 rycin oraz 26 rozbudowanych i szczegółowych załączników – m.in. słownik pojęć związanych z architekturą i urządzeniami technicznymi w miastach arabskich Maghrebu, informacje związane z planowaniem turystycznym w państwach, w których znajdują się opisywane przestrzenie miejskie, kalendaria, wykresy uzupełniające, szczegółowe dane dotyczące ruchu turystycznego oraz zagospodarowania na potrzeby turystyczne. Do pracy dołączone zostało podsumowanie w języku angielskim.

Praca pod względem formalnym i merytorycznym przygotowana jest poprawnie. Liczba, zakres i kolejność rozdziałów pozwalają na realizację celów pracy. Zdziwienie budzi jednak fakt, że analizy podsumowujące, wnioski i konkluzje wynikające z całości opracowania Autor zawarł w aż trzech rozdziałach nazwanych *Podsumowanie*, *Wnioski* i *Zakończenie*. Biorąc pod uwagę treści tych części pracy uważam taki zabieg za niewłaściwy. Najważniejsze osiągnięcie Autora jakim jest koncepcja rozwoju przestrzeni turystycznej miast Maghrebu,

zawarta została w rozdziale 10 (*Podsumowanie*) oraz jednym z podrozdziałów *Wniosków* (11.2.), co powoduje, że nie jest odpowiednio widoczna w strukturze pracy. Co prawda stanowi ona syntezę wynikającą ze szczegółowych rozważań zamieszczonych w rozdziałach 5-9, jednak zasługuje na wyraźne uwypuklenie w tekście pracy w formie samodzielnego rozdziału, lub inaczej sformułowany tytuł rozdziału 10.

Rozdział 1., wstępny, poświęcony jest omówieniu podstawowych zagadnień związanych z problematyką pracy. Podrozdział zatytułowany *Zarys problemu* jest przynajmniej w części przedstawieniem problemu badawczego, który niestety, nigdzie indziej w pracy nie został doprecyzowany. Podczas omawiania problemu badawczego została sformułowana obszerna hipoteza. Według mnie jest ona zbyt długa i szczegółowa. Z powodzeniem mogłaby być podzielona na kilka hipotez, co prawdopodobnie pozwoliłoby na uniknięcie stwierdzeń o banalnym charakterze, a także ułatwiło wyciągnięcie wniosków dotyczących weryfikacji poszczególnych hipotez (podrozd. 11.1., tab. 39.). Weryfikacja hipotezy (hipotez) jest podstawowym celem tego typu pracy naukowej. Jest to o tyle istotne, że w podrozdziale 1.1. przedstawiony Autor najpierw formułuje główny cel opracowania, który brzmi „stworzenie koncepcji rozwoju przestrzeni turystycznej dla historycznych miast Maghrebu”, potem pytania badawcze, a na końcu dopiero hipotezę badawczą. Zarzutem w tym względzie są nie tyle sformułowania, ile kolejność ich zaprezentowania w pracy. Jest to oczywiście uwaga o charakterze dyskusyjnym.

W rozdziale tym na zainteresowanie zasługuje przedstawienie kolejności postępowania badawczego oraz analiza aparatu pojęciowego wykorzystanego w pracy przedstawiona w świetle literatury. Autor wykazał się dobrą znajomością dużej części znanych i dostępnych, nie tylko w polskiej, ale także zagranicznej literaturze, opracowań dotyczących różnych koncepcji przestrzeni turystycznej wskazując te, które stały się podstawą dalszych rozważań.

Nawiązując do koncepcji przestrzeni S. Liszewskiego (1995) Autor w dalszym postępowaniu badawczym omawia przestrzenie eksploracji i penetracji (łącznie), asymilacji i kolonizacji turystycznej. Pomija przestrzeń urbanizacji turystycznej tłumacząc to trudnościami w jej delimitacji i to tłumaczenie jest przekonujące. Z niewiadomych jednak przyczyn nastąpiło połączenie w jedno przestrzeni eksploracji oraz penetracji (konsekwentnie stosowane w kolejnych rozdziałach). Nie negując całkowicie takiego zabiegu, który mógłby być w określonych przypadkach uzasadniony, nie znajdujemy w pracy żadnego

wyjaśnienia takiego postępowania. Tym bardziej, że charakterystyka obu rodzajów przestrzeni (podprzestrzeni) jest wyraźnie różna.

W charakterystyce wybranych miast Maghrebu Autor dokonał ich podziału ze względu na powierzchnię nie podając źródła tej klasyfikacji. Niestety jest to praktyka stosowana w także w innych częściach pracy (np. 4.3. - wskaźnik podobieństwa struktur). Dokonując podziałów i klasyfikacji powinien być wskazany ich autor, ew. źródło oraz przykładowa interpretacja. W przypadku rozwiązań autorskich należy przedstawić bardziej szczegółowe informacje na temat podstaw i interpretacji zaproponowanych rozwiązań.

Uwagą o charakterze ogólnym jest także mierna jakość przedstawionych opracowań kartograficznych i statystycznych. Te, które są dziełem Autora nie wzbudzają większych wątpliwości. Niestety opracowania wygenerowane przez wykorzystane w pracy programy komputerowe pozostawiają wiele do życzenia.

Rozdział drugi dotyczy Maghrebu oraz miast leżących na jego obszarze. Jako elementy opisu Autor przyjął zarówno lakoniczną charakterystykę geograficzną jak i nieco obszerniejszą analizę miasta arabskiego jako struktury urbanistycznej. Ta część opracowania budzi pewien niedosyt informacyjny, ale biorąc pod uwagę znaczną objętość całej pracy rozbudowywanie jej jest sprawą dyskusyjną, tym bardziej, że większość szczegółowego opisu wybranych do analizy miast znajduje się w rozdziałach następnych dotyczących konkretnych podprzestrzeni turystycznych.

Kolejna część pracy dotyczy przedmiotu rozważań jakim jest przestrzeń turystyczna w ogóle. Autor dokonuje przeglądu definicji, płaszczyzn badawczych wskazując te, które stały się podstawą dalszych rozważań. W większości przypadków dokonane wybory są uzasadnione i nie wzbudzają większych zastrzeżeń. Jedynym mankamentem tej części opracowania jest stwierdzenie, że analizie podlegać będzie przestrzeń wirtualna będąca często wytworem wyobraźni a nie doświadczenia (a więc przynajmniej w części ma charakter subiektywny), co nie jest poprawne w świetle zastosowanej metody przewodnikowej. Przewodniki turystyczne z założenia powinny opisywać realną przestrzeń turystyczną. Na ile opis jest zgodny z rzeczywistością to już zupełnie inne zagadnienie. Zawarte w rozdziale informacje sugerują, że Autor w dobrym stopniu zapoznał się z funkcjonującymi w literaturze koncepcjami przestrzeni turystycznej w tym także tej o charakterze miejskim oraz procesów i mechanizmów ją przekształcających (rozd. 5.).

Wskazane w rozdziale czwartym metody badań nie wzbudzają większych wątpliwości. Aczkolwiek ze względu na istotną rolę analizy przewodnikowej w konstruowaniu całości pracy należy zwrócić uwagę na fakt, że Autor przedstawia jedynie pozytywne strony korzystania z tej metody. Należy podkreślić, że ma ona także kilka niedoskonałości związanych m.in. z brakiem możliwości weryfikacji zawartych w nich informacji w przypadku analizy historycznej, czasem intencyjnością autorów lub wydawców, czy po prostu przyjętą koncepcją wydawniczą lub konwencją opisu. Na syntetycznej rycinie (ryc. 13.) pokazującej najważniejsze serie wydawnicze zastanawia niekonsekwencja (nakładanie się lat) w wyznaczonych okresach, w których ukazywały się publikacje.

Dobrym pomysłem w opisie poszczególnych przestrzeni turystycznych jest klasyfikacja elementów, które je tworzą. O ile jednak zaprezentowanie i ponumerowanie kategorii wraz z ich opisem w tym miejscu jest zasadne i potrzebne, to zupełnie nie sprawdza się w rozdziałach opisowych, gdzie autor bardzo często posługuje się jedynie numerami kategorii. Czytający pracę powinien więc najpierw „wykuć” kategorie oraz ich numery na pamięć, aby dalsza lektura nie wymagała ciągłych „wizyt” w tabelach 7. i 8.

Rozdziały 6., 7., i 8. są szczegółowym opisem kształtowania się poszczególnych typów przestrzeni turystycznej w podziale na poszczególne państwa jak i wyróżnione okresy (kolonialny i pokolonialny). Jest to bardzo obszerne kompendium wiedzy na temat zmian jakie zachodziły w badanych przestrzeniach. Uznanie budzi wielość jak i zakres przedstawionych informacji. Jednak ta część nie jest pozbawiona mankamentów. Niektóre zostały już wspomniane wcześniej. Po pierwsze: z niezrozumiałych względów połączono w opisie przestrzeń eksploracji i penetracji (rozd. 6.). Przedstawione ryciny historyczne są mało czytelne i nie oddają intencji Autora zawartych w tekście. Po drugie: przy opisie przestrzeni asymilacji wątpliwie założono, że większość przestrzeni publicznych jest (była) miejscem kontaktów turystów z miejscową ludnością. W przypadku analiz historycznych jest nieweryfikowalne (rozd. 7.). W przypadku opisu przestrzeni kolonizacji (rozd. 8.) Autor skupił się jedynie na tej części, która została skolonizowana „dla turystów” (hotele i inne obiekty bazy noclegowej), pomijając całkowicie część skolonizowaną „przez turystów” (drugie domy, rezydencje wakacyjne). Nie wyjaśnia przy tym, czy jest to spowodowane barakiem tego typu kolonizacji turystycznej, czy tylko niedostatkami informacji na ten temat.

Rozdział 9. w sposób uporządkowany przedstawia uzyskane wyniki związane z podobieństwami i różnicami związanymi z sześcioma badanymi miastami w trzech krajach zaliczanych do Maghrebu właściwego.

W rozdziale 10. Zatytułowanym *Podsumowanie* Autor prezentuje największe osiągnięcie dysertacji jakim jest zaproponowanie etapów rozwoju przestrzeni turystycznej badanych miast. Jest to swoista synteza prowadzonych rozważań zarówno w ujęciu teoretycznym jak i empirycznym. Modele graficzne uzupełnione zostały zarówno przez schemat (ryc. 74.) pokazujący procesy przekształcające przestrzeń turystyczną w badanych miastach wskazując na ich regionalne różnice jak i szczegółowy opis w formie rozbudowanej tabeli (tab. 38.). Jeszcze raz podkreślam, że rozdział ten powinien mieć inny tytuł nawiązujący do zaprezentowanego i opisanego schematu.

Rozdział 11. to *Wnioski*. Niezrozumiałym w jego strukturze jest podrozdział 11.1 zatytułowany *Weryfikacja celów i hipotezy pracy*. Tytuł tego podrozdziału uważam za niewłaściwy, bowiem jeśli Autor weryfikuje w nim hipotezę badawczą (a powinien to być główny cel pracy) to do czego są potrzebne wszystkie inne rozdziały? Przecież to w nich znajdujemy informacje weryfikujące postawione we wstępie pytania badawcze oraz sformułowaną hipotezę. Konkluzją tego podrozdziału jest stwierdzenie, że wszystkie fragmenty hipotezy postawionej we wstępie pracy zostały zweryfikowane (tab. 39.). Tabela 39., która z założenia miała „uczynić” wyniki weryfikacji hipotezy, ze względu na jej wielkość i skomplikowanie (zarówno hipotezy jak i tabeli) nie spełnia niestety swojego zadania. Nie znajduję także uzasadnienia faktu, że w podrozdziale 11.2. po raz kolejny opisano w skróconej wersji etapy rozwoju przestrzeni historycznych miast Maghrebu scharakteryzowane szczegółowo w rozdziale 10.

Odnosząc się do całości pracy stwierdzić należy, że niektóre treści przedstawione w rozdziałach, mające charakter typowego opisu, należałoby przełożyć na proste schematy lub „wypunktowania”, co zdecydowanie przełożyłoby się na ich większą wartość poznawczą i dydaktyczną. Jest to ważne w przypadku ew. przyszłej publikacji.

Praca jest poprawnie napisana zarówno pod względem językowym jak i technicznym. Zauważone mankamenty w tym zakresie nie obniżają szczególnie jej wartości. Wątpliwości wzbudzają jedynie takie sformułowania jak np.: „obszary o wyraźnej koncentracji przestrzeni turystycznej”, „stale zwiększała się, wyrażona liczbą elementów, przestrzeń turystyczna”, czy „stworzenie funkcji wykładniczej miało większą rację bytu” itp. Zastanawiającym jest także

fakt, że Autor konsekwentnie unika opisu osi zamieszczonych w pracy wykresów. Część załączników (szczególnie wykresów) dołączyłbym do właściwego tekstu pracy, ułatwiłoby to w znaczny sposób percepcję treści.

Podsumowując całość opracowania należy stwierdzić, że Autor:

- wykazał się bardzo dobrą znajomością tematyki i miast, w których prowadzone były badania,
- włożył ogromny nakład pracy związany z pozyskaniem materiałów źródłowych, szczególnie związanych z kwerendą literatury oraz badaniami terenowymi,
- zastosował odpowiednie i oryginalne metody opracowania zebranych materiałów źródłowych,
- przedstawił oryginalną koncepcję rozwoju przestrzeni turystycznej w miastach historycznych Maghrebu,
- poprawnie pod względem metodycznym dokonał weryfikacji postawionej hipotezy badawczej

Pracę uważam za dobrą zarówno pod względem naukowym jak i poznawczym. W związku z powyższym rozprawę Pana mgr Macieja Kałaska, oceniam pozytywnie i, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi, wnoszę o dopuszczenie do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

B. Włodarczyk